

A MONARCHIA FELBOMLÁSA: AZ UTÓDÁLLAMOK HÁBORÚJA EGYMÁS ELLEN

Az Osztrák–Magyar Monarchia 1918. november 3-án fegyverszüneti szerződést kötött Paduában a győztes antanttal. Ekkor azonban a Monarchia gyakorlatilag már öt, egymástól független állammá bomlott: folytatólagosan megalakult Csehszlovákia, Jugoszlávia, Német-Ausztria, Magyarország és a galíciai Nyugat-Ukrajna forradalmi kormánya. Galícia és a tescheni hercegség lengyelek által lakott része a feltámadt Lengyelországhoz csatlakozott, míg a bukovinai és erdélyi románok egyesülése a Román Királysággal még nem történt meg, de várható volt.

A hadsereg-főparancsnokság és a közös minisztériumok november 11-én, az első eckartsau nyilatkozat kiadása napján szüntették be a működésüket, és ezt követően történt meg a német–osztrák, csehszlovák és nyugat-ukrajnai köztársaság kikiáltása. Miután ez utóbbit IV. Károly magyar vonatkozásban is megismételte, kikiáltották a Magyar Népköztársaságot, a Monarchia délszláv területeiből alakult állam pedig rövidesen a Szerb–Horvát–Szlovén Királysághoz csatlakozott.

Miután az uralkodó visszavonulásával megszűnt az egyedüli kapocs, amely a heterogén Monarchia népeit addig összekötötte, a paduai fegyverszünettel csak az antanttal folytatott háború ért véget, mert csak az olaszok területi érdekeit biztosította. Ezt módosította a belgrádi katonai egyezmény Szerbia és részben Románia érdekében. Egyébként a vitás területek hovatartozása a békekonferencia döntéséig függőben maradt volna. Az érdekelt államok azonban részben türelmetlenek voltak, és az előzetes megszállási kísérleteik helyi háborúhoz vezettek.

A közös hadsereg hátországi alakulatai a forradalmak hatására elszéledtek, a frontokról hazaszállított hadosztályok pedig leszereltek. A forradalmi kormányok fegyveres karhatalmaikat ezeknek a maradványaiból szervezték a régi katonatisztek közreműködésével.

A csehszlovák légiók, amelyeket az olasz és francia hadsereg keretében szerveztek meg összesen hat, illetve négy gyalogezred erővel, a hadszíntéren 1918 nyarán jelentek meg, de a világháború végéig egy olasz és két francia légiós ezred egyáltalán nem is került a tűzvonalba. Ezek 1918. december elején még csak hazaszállítás alatt voltak. Az oroszországi légió egy dandár erővel már 1917 nyarán debütált Galíciában, és csak később növekedett föl három hadosztályra. Az antant oldalán a szovjet–orosz hadsereg ellen harcolva másfél év múlva került haza Szibériából tengeri úton.

A franciaországi lengyel légiók csak 1919. április 21-én érkeztek meg Lengyelországba, elég korán ahhoz, hogy közreműködjenek Kelet-Galícia elfoglalásában.

Az összes forradalmi kormány közül elsőnek a prágai Cseh Nemzeti Bizottság (Národní výbor) jutott a hatalom birtokába, amelynek egy szlovák tagja is volt. A csehek és morvák által lakott terület lakossága és hatóságai azonnal csatlakoztak hozzá a katonai póttések és intézetek cseh nemzetiségű tisztjeivel együtt. A felállított cseh karhatalom fölött a parancsnokságot egy szépen dekorált cs. és kir. altábornagy vette át, aki helyreállította a közbiztonságot és folyamatosan megszállta Cseh- és Morvaország és Szilézia németlakta területeit is. Ezek ugyanis vonakodtak elismerni a csehszlovák államot

és legfelsőbb hatóságuknak Német-Ausztria kormányát ismerték el. A szudétanémet Volkwehr-garnizonokat részben helyi csetepaték árán kellett lefegyverezni. Ezért a németlakta Dél-Morvaország megszállása cseh részről 11 zászlóalj, 3 úteget és egy pán-célvonalat kötött le, amellyel szembeállítani az osztrákok 6 zászlóalját és 3 úteget tudtak. A znojmoi (znaimi) körzet megszállása manőverezéssel ment végbe. Miután az antant elismerte a csehek jogát arra, hogy nemzetiségekre való tekintet nélkül a volt Cseh Királyság történelmi határait birtokba vehetik, a tescheni hercegség birtoklásáért lengyel szövetségesüket is megtámadták. 1919. január 23–30. közt egy hadosztálynyi erővel sikeres hadjáratot folytattak, habár a légiókkal érkezett francia tisztek nem voltak hajlandók a lengyelek ellen harcolni. A prágai francia katonai misszió közbelépésére az antant közvetített a két ország közt, amelynek folytán a vitás területeket úgy osztották meg, hogy a tervbe vett népszavazást mellőzték.

Hosszabb háborút folytattak a lengyelek Kelet-Galíciáért, ahol az ukránok az eckartsau nyilatkozat kiadása után Stanislaw székhellyel nemzeti köztársaságot kiáltottak ki, igényt tartva egyrészt Przemysl és Lemberg (Lwów), másrészt pedig Czernowitz városra is. E nyugat-ukrán állam területe kb. 40 000 km² volt, kb. négymillió lakossal, közülük 70,9% ukrán és 14,6% lengyel. Legfőbb szándéka az volt, hogy egyesüljön a cári birodalom területén alakult fehér Ukrajnával, más szóval Kelet-Ukrajnával. Hadseregének főparancsnoka volt cári orosz tábornok lett, 1919 januárjában a ruszinok lakta magyar terület elfoglalását is megkísérelte, de inkább a lengyelek, románok és az orosz-ukrán bolsevikok ellen volt lekötve. Áprilisban 57 lengyel zászlóaljjal szemben a nyugat-ukránok 40 zászlóaljat tudtak szembeállítani, májusban pedig a Kolomeát elfoglaló románok, a Luck–Zbaraž vonalát elérő lengyelek és a Kameneć Podolszkijt bevévő bolsevikok közt a nyugat-ukránok Zbrucztól keletre és Dnyesztvertől északra szorultak. Június-júliusban a nyugat- és kelet-ukránok még képesek voltak váltakozó kimenetelű harcot vívni a lengyelek és az orosz-ukrán bolsevikok ellen egyaránt, sőt még Gyenyikin fehér hadseregével is összetűztek. A románok a Dnyeszter-fronton nem exponálták magukat túlzottan, a két ukrán állam csapatai viszont ősszel e harcokban felőrlődtek. November közepén a nyugat-ukrán kormány a Dnyeszteren át a románokhoz, innét pedig Bécsbe menekült, ahol akkor Karintia megmentésével és Nyugat-Magyarország kérésével voltak elfoglalva. Pillanatnyilag az előbbi aktuálisabb volt.

A paduai fegyverszüneti egyezmény értelmében – amely az olaszok igényeit elégítette ki – a szerb királyi hadsereg nem volt jogosult az osztrák alpesi tartományokba is bemovevni, de megjelenhetett a laibachi (Ljubljana) Szlovén Nemzeti Tanács (Narodni Svet) támogatására. Ez utóbbi a volt osztrák pötestekből szervezett karhatalommal először Krajnában és a szlovénlakta Dél-Stájerországban tartotta fenn a rendet, sőt a németlakta Marburg (Maribor) és Radkersburg (Radgona) városokat is megszállta. Karintia szlovénlakta falvaiba 1918. november 7. és 23. közt küldött karhatalmi osztagokat rendfenntartás címén, sőt november végén a németlakta Völkermarktba is küldött szlovén helyőrséget. Miután a Narodni Svet nem talált ellenállásra, bejelentette azt a szándékát, hogy birtokba veszi Karintia fővárosát, Klagenfurtot is, amelynek alig volt szlovén lakosa. Ez azonban már az ottani pacifistáknak is sok volt, látván, hogy a délszlávok kész helyzet elé akarják állítani a közeljövőben összeülő békekonferenciát. A tartományi katonatanács megválasztotta a karintiai fegyveres erők parancsnokává Ludwigh Hülgerth alezredest és vele egyetértőleg fegyveres ellenállásra adott utasítást a szlovén csapatok ellen, amelyek soraiban szerb egyenruhás katonák is megjelentek.

Az osztrák karhatalomhoz (akkori nevén a Volkswehrhez) felkelők, illetve önkéntes Heimwehr-századok csatlakoztak, Stájerországban pedig a Steirische Bauernkommando félkatonai szervezet állta útját a szlovének további terjeszkedésének. Klagenfurt és Ljubljana közt a területi kérdésben indult tárgyalások eredménytelenül végződtek, mire a Volkswehr december 14-én megtámadta a grafensteini szlovén helyőrséget, és el is foglalta. Lavant völgye lakossága föllázadt és a szlovén garnizonokat lefegyverezte. Hülgerth 1919. január 5-én általános támadást rendelt el és a Narodni Svet által megszállt terület jelentős részét vissza is foglalta. Csak a tartomány délkeleti része és a völkermarkti hídfő maradt a szlovének kezén, amikor közbelépett az amerikai Coolidge-misszió, a harcoló felek nyolc nap múlva fegyverszünetet kötöttek és elfogadták a misszió által javsolt demarkációs vonalat. Április végén a szlovének újból fegyverhez nyúltak: a völkermarkti Dráva-hídfőtől majdnem Klagenfurtig jutottak, de a karintiaiak bécsi segélycsapatokkal megerősítve ellentámadást kezdtek és a demarkációs vonalat is átlépve, május 7-ig majdnem az egész tartományt visszafoglalták. Ezután közvetlen tárgyalások indultak meg, amelyek eredménytelensége után Smiljanic tábornok szlovén és szerb királyi csapatokkal május 28-án újból megtámadta az osztrákokat. Közel 13 000 ember és 81 löveg állt rendelkezésére, míg az osztrákok a felkelőcsapatokkal együtt nem egészen 7000 fővel és 75 löveggel bírtak. Nem voltak képesek tartani a Dráva-vonalat sem, Smiljanic pedig június 6-án bevonult Klagenfurtba.

Az osztrák béke delegáció azonban ekkor már Párizsban tartózkodott és erélyesen tiltakozott a katonailag már elvesztett Karintia annexiója ellen. Ennek eredménye is volt: a Saint-Germain-i békeszerződés Karintia vitás területén népszavazást rendelt el, amely a következő évben Ausztria javára dőlt el. Stájerországban nem volt népszavazás, de Radkersburgot Ausztria visszakapta.

*

A legélénkebb harcok azonban az egykori Monarchia területén Magyarországon folytak. Ezeket a magyarok a csehek és románok ellen folytatták, a szerbek viszont ki lévén elégtve a belgrádi katonai konvencióval, ténylegesen beszüntették az ellenségeskedést. Akkor sértették csak meg a konvenciót, amikor 1918 karácsonyán horvát egységgel megszállták a Muraközt, a következő hónapban pedig a Vendvidéket is. Az utóbbit a magyarok ellentámadással foglalták vissza.

A magát antantbarátnak valló Károlyi-kormány a pacifizmus jegyében és abban a meggyőződésben indult, hogy a békét a népek önrendelkezési jogának a szellemében fogják megkötni. Első hadügyminisztere (Linder Béla) a magyar szállításvezetőség azon kérdésére, hogy hová irányítsák az olasz frontról hazaérkező csapatokat, azt válaszolta: „Nincs háború, mindenki menjen haza”. Károlyi Mihály és Jászi Oszkár belgrádi Canossa-járása után leváltották, de tárcanéklüli miniszterként két hónapig tagja maradt a kormánynak és mint ilyen, magyar részről ő írta alá a belgrádi katonai egyezményt. Ennek megfelelően a magyar csapatokat nemcsak az amúgy is elszakadt Horvátországból, de Baranyából, Bácskából, a Maros folyótól északra és a Székelyföldről is ki kellett vonni. A románok azonban a Maros-vonalat is átlépték, a cseh csapatok pedig behatoltak a Felvidékre, amelyről pedig nemhogy Paduában, de Belgrádban sem esett szó. Az ennek következtében kiújult harcok miatt eredménytelenül tiltakozott a Károlyi-kormány: Párizsban mindig a csehszlovák és román szövetségesnek adtak igazat, úgyhogy az előbbieket a Magyarország felé megállapított demarkációs vonalat, a románok pedig az Apáthy-Berthelot-vonalat is át merészelték lépni. A kormány erre fegyveres ellenállásra

szánta el magát, és ezt követően Balassagyarmat visszafoglalása és a székely hadosztály hősies helytállása igazolta ennek a helyességét. Károlyi Mihály – most már mint köztársasági elnök – Szatmáron az ország fegyveres felszabadításáról beszélt. De csak arra volt ideje, hogy 1919. március 21-én megtagadja annak az antantjegyzőknek a teljesítését, amelynek értelmében a románokkal szemben álló magyar csapatokat vissza kellett volna vonni. A gyakorlatilag amúgy is hatalmon levő szociáldemokraták a kommunistákkal egyesülve kikiáltották a tanácsköztársaságot. Elgondolásuk az volt, hogy mivel a Vix-jegyzők elutasítását csak a fegyverszünet felmondása és a háború kiújulása követheti, egyedüli lehetséges szövetségesnek csak az Szovjet–Oroszország várható, és ennek érdekében szükség van a kommunistákkal való együttműködésre.

A tanácskormány elnöke szociáldemokrata volt, tényleges feje azonban a kommunista Kun Béla külügyi népbiztos, aki azt a szerencsétlen és a külföldi sajtóban is közzétett kijelentést tette, hogy a tanácskormány nem áll a területi integritás alapján. Ezzel magára vonta a székely hadosztály haragját, viszont az antant tárgyalásba bocsátkozott vele: Smuts angol tábornokot küldte Budapestre. Amikor e tárgyalások eredménytelenül végződtek, a tanácskormány elkövette azt a hibát, hogy nem rendelte el az általános mozgósítást, hanem a vörösnek átkeresztelt néphadsereget továbbra is toborzással egészítette ki.

Az antant sem ekkor, sem később hivatalosan nem mondta fel a fegyverszünetet, de a románok 1919. április 16-án felújították az ellenségeskedést és túlerejükkel két hét alatt elfoglalták Tiszántúlt. A székely hadosztály letette a fegyvert, töredékei a Tisza jobb partjára vonultak vissza a többi vörös csapattal együtt.

A román offenzívához a csehek is csatlakoztak, elfoglalták Miskolcot, ostrom alá vették Salgótarját, és híre jött, hogy a szerbek és franciák is meg fognak indulni délről. A szovjet segítség elmaradt, és volt olyan időpont, hogy a tanácskormány lemondását fontolgatta. Az ellenséghez hadikövetek mentek fegyverszüneti ajánlattal, azonban mind a románok, mind a csehek olyan követelésekkel léptek elő, hogy nem volt más megoldás, mint tovább harcolni. A tiszántúli hadseregpáncsnokság, amelynek élén Böhm Vilmos népbiztos állt, vezérkari főnöke pedig Stromfeld Aurél vezérkari ezredes volt, átalakult hadsereg-főparancsnokká. A főhadiszállás Gödöllőn volt. A munkásezredek mozgósításával sikerült májusban nyolc hadosztályból és három önálló dandárból álló száztízezer főnyi kombattáns haderőt föllállítani, nem is szólva a harcba nem került budapesti IV. hadestről és a határvéd-zászlóaljokról.

A magyar vörös hadsereg diadalútja az északi fronton 1919. május második felében Salgótarján felmentésével, Miskolc visszafoglalásával, az ettől keletre elhelyezkedő románoknak a Tisza mögé való visszavetésével kezdődött, és Bártfa–Kisszeben–Branyiszkó–Rozsnyó–Tiszolc–Zólyom–Selmecebánya–Léva–Érsekújvár–Zsitva vonalánál kulminált. E harcok súlyát a III. hadtest viselte, amely Kassán át a lengyel határig tört előre. Időközben a csehszlovák hadsereg olasz tábornokait politikai okokból franciákkal váltották fel. A váltakozó sikerű harcok során Maurice Pellé tábornok, a csehszlovák vezérkari főnök néhányat a fenti városok közül visszafoglalt, de nem sikerült a magyarokon döntő győzelmet aratnia. Június 24-én, amikor a harcok a békekonferencia elnökének a beavatkozására megszűntek, Pellé a Hernád-völgyi fronton egyenesen vesztesre állott. A Tisza mentén a románokkal szemben csak állóharcok folytak. Kun Béla elfogadta a békekonferencia által egyoldalúan megállapított és Clemenceau által közölt magyar–csehszlovák és magyar–román határvonalat, anélkül, hogy a Wilson által hangoztatott önrendelkezési jogra való hivatkozással ellenjavaslattal állott volna elő.

Népszavazást ő is kérhetett volna, de nem tette. A tanácskormány visszarendelte a győztes hadsereget az új északi határok mögé, ennek viszont már a híre is demoralizálta a vörös katonákat. Stromfeld vezérkari főnök tiltakozása jelül leköszönt a posztjáról.

Az orosz Vörös Hadsereg egy májusi demonstráción kívül konkrét támogatást a magyar küzdelemnek nem nyújtott, sőt Moszkva és Budapest közt szabályos katonai szövetség sem jött létre. Lev Ny. Trockij hadserege a Kárpátokig soha el nem jutott és nem tudta arra kényszeríteni a románokat, hogy a Tisza mentéről hadosztályokat vonjanak el a Dnyeszter mellé. (Egy kivétellel.) A hátukat biztonságban érző románok pedig nem voltak hajlandók kivonulni a magyaroknak meghagyott Tiszántúlról, úgyhogy a tanácskormány arra kényszerült, hogy fegyverrel verje ki őket. Az új vezetés alatt július 20-án megindult tiszai hadjárat – amelyet a külföldi sajtó éhségoffenzívának nevezett el – jól indult, de az offenzíva ötödik napján a túlerőben lévő és fegyelmezettebb román hadosztályok ellentámadása után összeomlott. Most bosszulta meg magát az, hogy a tanácskormány tagjainak többsége lebecsülte a nemzeti érzés fontosságát. A magyar vörös csapatok legnagyobb része a Tisza mögé visszavonulva már nem is akart harcolni. A románok Szolnoktól északra átkeltek a Tiszán, és mozgékony lovasságuknak köszönhetően a magyar csapatok zömét bekerítették és elfogták. A magyar tanácskormány augusztus 1-én lemondott, és exponált tagjai, Kun Bélával az élükön, családjaikkal együtt Bécsbe menekültek. Ekkor az antant a románoknak álljt parancsolt, akik a tilalmat semmibe véve augusztus 4-én bevonultak Budapestre. Sőt, hadműveleteiket a bolsevizmus felszámolásának ürügye alatt még közel három hétig a Dunántúlon is folytatták, elérve Győr–Veszprém–Székesfehérvár–Adony vonalát. Akik Dunántúlon tüzeltek rájuk, már a Horthy-féle nemzeti hadsereg tagjai voltak, amelyhez a székely dandár román bekerítésből megmenekült része és más kisebb vörös alakulatok csatlakoztak. A vörös tüzéség nagy része azonban odaveszett Szolnoknál a politikai vezetők által fölöslegesen elrendelt augusztus 1-jei ellentámadásban. Ez volt az az időszak, amikor a csehek elfoglalták Salgótarját és a pozsonyi hídfőt, a szerbek pedig Vendvidéket.

A magyar kormány és a megszállók ellenőrzésére Budapestre egy-egy amerikai, angol, francia és olasz tábornokból álló misszió érkezett, amely az országot kiraboló románokat több ízben felszólította, hogy vonuljanak vissza a békekonferencia által kijelölt határok mögé. A románok csak hosszas huzavona után ürítették ki Dunántúlt, november 13-án Budapestet és egyelőre a Tisza bal partjára vonultak vissza. 1920 márciusában távoztak az ugyancsak kifosztott Tiszántúlról is. A románok által kiürített területekre a nemzeti hadsereg szombathelyi hadosztálya vonult be.

A trianoni békeszerződés alapján a szerbeknek vissza kellett adniuk Baranyát, Pécs városát, Bácska egy sávját Bajával és a szegedi háromszöget. A belgrádi kormány azonban ezt a területet anektálni szerette volna, ezért támogatta a pécsi szeparatista mozgalmat. Ebben Linder Béla mint polgármester exponálta magát. A belgrádi támogatással kikiáltott Baranya–Bácskai Szerb–Magyar Köztársaságot azonban a lakosság túlnyomó többsége elutasította, és az 1921. augusztus 20–28. közt bevonuló nemzeti hadsereget a tiszántúlihoz hasonló lelkesedés fogadta. Gabriele d'Annunzio világhíres fiumei puc-sának Baranyában megkísérelt reprimé tehát megbukott.

Sikerült viszont a nyugat-magyarországi felkelés név alatt ismert d'annunziada, amely augusztus 28.–november 4. közt tartott. A magyar szabadcsapatok október 4-én a Lajtabánság államot is kikiáltották, kiszorítva az Ausztriának ítélt területről a volt szövetséges csendőralakulatait. Ennek volt köszönhető a velencei egyezmény létrejötte, amely Sopronban és környékén népszavazást tett lehetővé.

Károly király második visszatérési kísérlete a budaörsi csatához (1921. okt. 23–24.), ezt követően csehszlovák és szerb mozgósításhoz vezetett. A nagyhatalmak azon az áron intették le a két kisantant állam mozgósítását, hogy a királyi pár kiszolgáltatását követelték. Ez a nemzetközi jog durva megsértése volt, viszont ennek megtörténte után a nagyhatalmak elutasították Beneš, amikor a velencei egyezmény eltörlését követelte. A detronizációnak az volt a disszonáns visszhangja, hogy a soproni népszavazásról távol maradtak nagyobb része császárhű német ajkú lakos volt.

A nyugat-magyarországi felkelővezérek egy része 1922 nyarán újabb felkelést tervezett Burgenlandba. Egy szabadcsapat Karácsfánál be is tört osztrák területre, ekkor azonban a magyar kormány az összes irreguláris alakulatot lefegyverezte, ugyanúgy, mint két évvel korábban az olaszok Fiumében d'Annunzio legionáriusait.

A Bethlen-kormánynak ez a lépése helyesnek bizonyult. A lefegyverzett ország nem kockáztathatott újabb fegyveres kalandot.

Jegyzetek

A szerző ebből a témakörből több tanulmányt publikált: Háború hadüzenet nélkül. Hadműveletek Magyarország területén a paduai fegyverszüneti egyezménytől a soproni népszavazásig. In: Soproni Szemle, 1990. 3. sz. 193–214. és 4. sz. 289–312. Irodalomra hivatkozások a lábjegyzetekben, itt csak megemlítjük, hogy a korai ellenforradalom katonai történetét majdnem teljesen feldolgoztam és publikáltam.

Ugyancsak tőlem: A tescheni hétnapos cseh–lengyel háború. 1919. január 23–30. In: Palócföld, 1990. 3. sz. 43–49.; valamint Az osztrák–délszláv határper 1918–1919. In: Élet és Tudomány, 1991. június 7, 714–716. E díjazott pályamunkához felhasznált források közül legalább ezt a kettőt említtem: *Steinböck, Erwin*: Die Kämpfe im Raum Völkermarkt 1918/19. In: Militärgeschichtliche Schriftenreihe Heft, 13, Wien, 1969. Továbbá: Die Nachkriegszeit 1918–1922. Kämpfe, Staaten und Armeen nach dem Ersten Weltkrieg. In: Truppendienst-Taschenbücher Band 22. Wien, 1973.

D'Annunzióra vonatkozólag *Hesz Ferenc*: Fiume az összeomlás után. In: A Tenger, 1937. 4–6. sz. 45–60. A galíciai ukrán állam hadtörténetéről *W. Kutschabsky*: Die Westukraine im Kampf mit dem Polen und dem Bolschevismus in den Jahren 1918–1923. Berlin, 1934.

A baranyai szeparatista mozgalomra tőlem: A magyar–délszláv kapcsolatok katonai története – 1918–1921. In: Baranyai Helytörténetírás, 1985/86. 537–574. A soproni kérdést érintő újabb anyaggyűjtésem: A soproni népszavazás helye Európa korabeli diplomáciai történetében. In: Soproni Szemle, 1991. 4. sz. 289–315.